

מן הפסיכואנליזה אל האנליזה האקזיסטנציאלית הטרנסצנדנטי של האדם בראי הלוגותרפיה

דוד מעוז ישראל, ד"ר פנינית רוסוֹנֶצֶר

חיי האדם הן כגורם הגנה להתמודדות עם מצבי קושי ומצוקה והן כתורמת לחוסן הנפשי ולבריאות נפשית ופיזית, כולל אריכות ימים (לסקירה ראו: Czekerda, Banik, Park, & Luszczynska, 2017).

פראנקל היה תאורטיקן בעל ידע מעמיק בנבכי החשיבה המערבית ובפרט הפסיכואנליטית, אך על אף הצגת ממצאיו באופן מנומק ומגובה מחקר דרך היקשים לוגיים, תיאורי מקרה וניתוחי חלומות המאירים את חשיבותו של הטרנסצנדנטי באדם, גישתו נותרה די שולית בעולם הפסיכותרפיה בתקופתו. ניתן לשער שהסיבה לכך קשורה בחלקה לעצם ניסיונו לתאר מוד אנשי נסתר בחלקו מהעין, שכן רוח תקופתו הושפעה ממגמת החשיבה הפוזיטיביסטית שמתבססת על עולם החושים. אולם הדרתו של מוד זה בשל אי התגלותו המלאה לעין האנושית, מציע פראנקל (2010, עמ' 71), דומה לאדם השוגה לטעון שאינו רואה את הדברים בחוץ, אלא רק את התמונות המופיעות על

פרופסור ויקטור פראנקל מציין (1970) כי בימים עברו, אנשים המתנסכלים בחיפושם אחר משמעות לחייהם היו קרוב לוודאי פונים לאיש דת, כומר או רב. כיום, הם ממלאים את הקליניקות של רופאים ומטפלי בריאות הנפש. אנשי הטיפול, על כן, מוצאים את עצמם לעיתים קרובות במצב מאתגר, שכן מפגש זה החורג מההכשרה המקובלת לטיפול בתסמינים קליניים הקשורים בפתולוגיות נפשיות דורש מהם לעיתים לא מבטלות לתת מענה גם לסוגיות רוחניות הכרוכות במפגשו של האדם עם אתגר קיומי וייחודי לחייו - השאיפה למצוא פשר ומשמעות. פראנקל, נירולוג, פסיכיאטר וניצול שואה, שהיה הראשון להכניס את נושא המשמעות למרכז העשייה הטיפולית והמחקרית בתחום בריאות הנפש, טען שדאגתו של האדם ואף ייאושו על מידת כדאיותם של החיים הם מצוקה רוחנית, ועלינו להיזהר שלא להגדירם במונחים פתולוגיים של מחלה נפשית. לטענתו, רופא הפותר את סימני התופעה שמקורה ברוח בכלים המיועדים לטיפול בתופעה שבנפש עלול לקבור או לטשטש את ייאושו הקיומי של החולה תחת סמי הרגעה, אך תפקידו הנכון הוא לנווט את החולה בין המשברים הקיומיים של גידולו והתפתחותו על מנת שלא לשלול ממנו את הפירות הפוטנציאליים הגלומים במאבקו הרוחני. סוגיה זו, המאירה את הצורך במענה לסוגיות הקשורות בממד הרוח של האדם, וההכרה שהזנח ברובו על ידי הפסיכולוגיה המערבית, הביאה את פראנקל לפתח גישה תאורטית ויישומית שאותה כינה לוגותרפיה: טיפול על ידי מתן משמעות או פשר (לוגוס). מדובר בטכניקה טיפולית אקזיסטנציאלית ופילוסופיית חיים מעשית שמטרתה לתת מענה למצבי סבל, מצוקה ומכאוב של בני אנוש דרך פיתוח המודעות לממד הרוחני שבהם, הקשור בערכיהם ובפרט בשאיפתם למשמעות, אשר תוארה על ידו כקריטריון החשוב ביותר בבריאותם הנפשית (פראנקל, 2010, עמ' 96). הספרות המחקרית עולה בקנה אחד עם טענה זו, שכן תחושת משמעות בחיים נמצאה באופן עקיב כבעלת השפעה מכרעת על

דוד מעוז ישראל הוא פסיכולוג המתמחה בפסיכולוגיה רפואית.

ד"ר פנינית רוסוֹנֶצֶר היא חוקרת ומרצה בכירה במכללה האקדמית אחווה, עמיתת הוראה ומחקר באוניברסיטת חיפה, לוגותרפיסטית, ראש תוכנית ההכשרה ללוגותרפיה באוניברסיטת תל אביב. www.pninitrn.com Pninitr.russonetzer@gmail.com

במשמעות פועל באדם גם, ואולי בעיקר, בתנאי הקיום הקשים ביותר. בכך הופכת גישתו של פראנקל את פירמידת הצרכים של מאסלו על ראשה: גם בהעדר סיפוקים של צרכים בסיסיים יותר, האדם שואל לגבי פשר סבלו ומנסה למצוא בו משמעות.

הממד הרוחני

לתפיסת פראנקל, בעוד שממד הגוף והנפש מייצגים מעין מערכות סגורות ועלולים לחלות, ממד הרוח מהווה "מערכת פתוחה" המתקיימת מעבר לגבולות הזמן והמרחב ואינה יכולה להיפגע או לחלות אלא רק להיחסם או "להיקבר בעודה בחיים" (פראנקל, 1969). ממד הרוח הוא כארון התרופות של האדם וכולל משאבים וסגולות הקשורים בהתעלות הרוח כגון דמיון, הומור, יצירתיות, חמלה, אהבה, ערכים ואחריות, וכן השאיפה לגילוי המשמעות הייחודית של האדם. הוא קיים בכל בני האדם ללא קשר לדתם, רוחניותם או האוריינטציה שלהם, וזמין לטובתם גם עד לנשימתם האחרונה. האונטולוגיה התלת ממדית של פראנקל, שכוללת את הפיזיולוגי, הפסיכולוגי והנואטי-רוחני משקפת את חשיבות העיקרון ההיוריסטי של הימנעות מרדוקציוניזם או מהזנחה של אחד מממדי הקיום של האדם (Russo-Netzer, Schulenberg & Batthyany, 2016). פראנקל (1978) התנגד לגישות הדטרמיניסטיות המפקיעות מידי האדם את החופש לבחור ולכוון את גורלו. טענתו (פראנקל, 1979, עמ' 90) היא כי על אף שהאדם כפוף לאילוצים הקשורים לתנאיו הביולוגיים, הפסיכולוגיים והסוציולוגיים, תמיד תעמוד לרשותו חירות הבחירה אם לקבל את דינם של תנאי חייו ולהיכנע להם, או להתעלות מעבר להם ולמצוא בהם משמעות. בבחירה רוחנית זו באה לידי ביטוי תופעה אנושית ייחודית וחשובה של האדם "להתעלות מעל ומעבר לעצמו" (פראנקל, 1969, עמ' 40). איכות זו מנוגדת לעקרון העונג החותר להומאוסטזיס וכרוכה ביכולת להתרומם מעל ומעבר לתנאים החיצוניים, ולהיות אדם שמכוון עבור משהו שאיננו עצמו אלא למשהו או למישהו זולתו, בשירות למען עניין מסוים, או באהבה לאדם אחר (2010, עמ' 179). ישנם מצבים שבהם האדם יכול להתכחש לממד הרוחני שלו ולתפוס את עצמו באופן רדוקטיבי כעבד לנטייתו המולדוה. כתוצאה מכך הוא יתכחש לחירותו ואחריותו לפעול בעולם באופן ערכי ובעל משמעות, וכך עשוי לשקוע למצבי סבל, תסכול ויאוש קיומי. במצבים אלו יכולות להתפתח מה שפראנקל כינה "ניררזות נואוגניות" הנובעות מרוח האדם וכוללות קונפליקט בין ערכים ותסכול קיומי או תסכול השאיפה הטבעית למשמעות. תאורטיקנים אף טוענים כי כ-20% מהמקרים של חולי נפשי מקורם באופן ישיר בתסכול קיומי וקונפליקט ערכי, ושאר 80% מהמקרים קשורים באופן בלתי ישיר לכך (Lukas, 1988).

רשתית עיניו. פראנקל (1979, עמ' 101) הסביר, שהגישה לרוח האדם והמענה לשאלת פשר חייו בהכרח דורשים חריגה מכלל סגולות המשכל המוגבלות של האדם, ובהקשר זה ניסח את אחת מאמירותיו המפורסמות: "logos is deeper than logic", כלומר "המשמעות עמוקה יותר מן הלוגיקה, ההיגיון" (פראנקל, 1970 עמ' 143). סיבה נוספת עשויה להיות קשורה בעובדה שפראנקל מיעט להתייחס לבעיות שהרקע להן הוא פסיכוגני (נפשי), וזאת מכיוון שמלכתחילה גישתו מכוונת לנואוגני (הרוחני, גם: נואטי) ומוצעת כגישה משלימה לפסיכואנליזה, משל הייתה "גמד שבעומדו על כתפיו של ענק מרחיק לראות מעט יותר מהענק עצמו" (פראנקל, 1969, עמ' 17). פראנקל ממשיג את הלוגותרפיה כ"פסיכולוגיית הגבהים" המשלימה את "פסיכולוגיית המעמקים" של פרויד. בהגותו, הוא ממשיג מחדש תופעות אנושיות מהותיות שקיבלו התייחסות בפסיכואנליזה כגון מצפון וערכים, מיניות ואהבה והרגש הדתי, דרך התבוננות על תופעות אלו גם מכיוונו של ממד הרוח באדם. לתפיסתו, האדם השלם מקיים לצד ממדי הגוף והנפש גם ממד רוחני, ובהעדר התייחסות לממד זה, שלמות זו אינה יכולה להתקיים (פראנקל, 1979, עמ' 23). בלעדיה, למעשה, האדם נידון ל"ריק קיומי" המתבטא בתחושת ריקנות פנימית וחוסר תכלית, ומנותב לרוב לאפיקים שונים הבאים לידי ביטוי בתסמינים של תוקפנות, התמכרויות ודיכאון עד כדי אובדנות. הגברת תחושת המשמעות במצבים אלו היא אפוא חלק מהותי בתהליך ההחלמה.

עקרון העדר המתח בפסיכואנליזה מול יצירת מתח בלוגותרפיה

בשונה מהפסיכואנליזה השמה במרכז את השאיפה לעונג, הלוגותרפיה טוענת כי השאיפה הראשונית של האדם היא השאיפה לפשר. הבסיס לאמירה זו הוא מתוך התייחסות לעקרון ההומאוסטזיס של פרויד, שהציבו כעיקרון המנהל את התנהגותו של האדם. בעיקרון זה פראנקל עורך הבחנה חשובה: בעוד שברמה הגופנית והנפשית האדם מונע להיעדר מתח ונוטה לשיווי משקל, ברמה הרוחנית הוא דווקא מונע אל עבר הטרנסטאזיס (חוסר איזון) ויצירת מתח תמידי בריא, שאותו הוא מכנה "מתח נואטי", הנשמר דרך חיפושו התדיר של האדם אחר פשר ותנועתו אל עבר מטרה ראויה ובעלת ערך. כלומר האדם "נדחף" בידי דחפים, אולם "נמשך" על ידי ערכים ומשמעות. פראנקל (1969, עמ' 54) טוען כי החיפוש אחר משמעות גובר על החיפוש אחר עונג, שכן למען דבר המשמעותי לנו אנו מוכנים לשאת סבל וכאב. לעומת זאת, אם איננו מוצאים משמעות בחיינו, גם חיים של רווחה נפשית ייראו ריקניים וחסרי תוחלת. ניתן אף להוסיף כי הצורך

הלא מודע הרוחני

שערכי המוסר עשויים להיות ביטוי של הלא מודע היצרי גרידא, ומהווים הסוואה של סכסוכים נפשיים נסתרים, ערכי המצפון הם ביטוי של הלא מודע הרוחני ועל כן קיומם אותנטי. ניתן לומר שבעוד המוסר עשוי להביא את האדם להיקלע לסכנה הגדולה של כניעה לטוטליטריזם וקונפורמיזם, דפוסים האחראים לזוועות שהתרחשו בשואה, המצפון הוא מעין אינסטינקט אתי המשמר היבט חשוב ומהותי לאדם כיצור אנושי. בעוד שלצד הערכים מהסוג המוסרי יכולה להשתמר חוויה של "ריק קיומי", לצד ערכי המצפון ניכרת תחושת משמעות ברורה. לבסוף, פראנקל מתבונן על תופעת הדתיות, ובניגוד לתפיסתו של פרויד (ב"עתידיה של אשליה") הרואה בדת נזירזה אוניברסלית כפייית של האנושות הנובעת מתסביך אדיפוס ומן היחס לאב, פראנקל (עמ' 70) מציע שמדובר במהות ממשית של האדם המכוונת למושא של דמות אב, או בשם הנפוץ "אלוהים", שאותו הוא מכנה "הרליגיו" (הרגש הדתי). אולם הרגש הדתי הבא לידי ביטוי בדתות האוניברסליות הוא יחסו החבו של האדם אל הטנסצנדנטיות שממילא טמונה בתוכו. המגע עם תופעות אלו החורגות מהעצמי דורשות את יכולתו של האדם להתעלות מעל ומעבר לעצמו ובעצם מתייחסות לגישה אל הווייתו הטנסצנדנטית.

הגישה לטרנסצנדנטי בלא מודע הרוחני

כשם שהקיום במהותו הוא לא מודע, היות שיסוד הקיום במובן מסוים אינו ניתן להשתקפות מוחלטת (פראנקל, 1979, עמ' 20), כך הניסיון להתבונן בטבעה העמוק של ההוויה הרוחנית באדם ובעצם באני "כשלעצמו" מתואר על ידי פראנקל (1979) באנלוגיה ל"כתם העיוור" בעין, שנמצא במקום כניסתו של עצב הראייה. באותו אופן עיוורת גם הרוח, ממש בנקודת המוצא שלה. דווקא שם אין התבוננות עצמית וגם השתקפות עצמית אינה אפשרית. במקום שהרוח היא רוח "מקורית", במקום שהיא לחלוטין היא עצמה, דווקא שם היא גם לא מודעת לעצמה. פראנקל מביא לדוגמא אמירה מהוודות ההודיות: "מה שעושה את הראייה אינו יכול להיראות; מה שעושה את השמיעה אינו יכול להישמע, ומה שעושה את החשיבה אינו יכול להיחשב" (פראנקל, 1970, עמ' 28). בשל מוגבלות זו של האדם בתפיסת הלא מודע הרוחני, פראנקל מציע שהגישה אליו צריכה להיעשות באמצעות עקיפת השכל והתכוונות לרגש האינטואיטיבי, וביתר פירוט, על ידי שחרור ההשפעה המעכבת של הרהורי היתר הכרוכים בהתבוננות והשתקעות עצמית. אחת הטכניקות שפראנקל מציע בהקשר זה היא דה־רפלקסיה (שלילת ההתבוננות). שנטל (Shantall, 2003, p. 100) מדמה מהלך זה לריקוד: "רק כאשר אתה שוכח את רגליך והולך אחרי המוזיקה, אתה יכול להישאר בקצב". פראנקל (1978, עמ' 105) סבור שהאדם מיטיב לתפקד

פראנקל (1979, עמ' 23) גורס שמרכז אישיותו של האדם הינו רוחני, ומרכז זה מוקף רבדים פסיכו־פיזיים. פראנקל (1979, עמ' 25) מעלה לפיכך את הטענה שכל תופעה אנושית, בין אם היא שייכת לרבדים גופניים־נפשיים ובין אם לרובד הרוחני, מתקיימת בכל רמה: בלא מודע, בסמוך למודע ובמודע. בהתאם לכך הוא מרחיב את היקפו של הלא מודע בפסיכואנליזה ומחלקו לשניים: ליצירות לא מודעת ולרוחניות לא מודעת. כך, בשונה מהפסיכואנליזה המנסה להפוך את המיניות והתוקפנות שביצרי למודע, הטכניקה של האנליזה האקזיסטנציאלית מנסה להעלות מהויות רוחניות למודעות (פראנקל, 1979, עמ' 17). הרחבה זו מאירה מחדש תופעות מהותיות באדם שנחקרו בפסיכואנליזה ועברו "הסתמה" (מהמילה "סתם", והכוונה היא לאיד, המבנה הנפשי המהווה מקום למושבם של יצרי המין והתוקפנות) ושיוך ללא מודע היצרי. הלוגותרפיה מציעה התבוננות נוספת גם מכיוונו של הלא מודע הרוחני. כך לדוגמא אהבה אינה ביטוי מעודן (סובלימטיבי) של מיניות אלא המיניות היא אחת מדרכי הביטוי של חוויית ההתלכדות העילאית ששמה אהבה. למעשה, הלוגותרפיה מחלקת מהות זו לשלוש התגלמויות בהתאם לממדי האדם: גופנית (דחף מיני אינסטינקטיבי), נפשית (תשוקה ארוטית או מה שאנו מכנים "התאהבות") ורוחנית (אהבה). משלושתן רק האהבה חודרת אל הגרעין הפנימי של הזולת ומכוונת אל ייחודיותו של האהוב באופן שלא ניתן להחליפו או להשוותו לאחר. באהבה מסוג זה שיני הזמן אינן נוגסות כשם שהן נוגסות במיניות הגופנית ובנפשיות הארוטית (פראנקל, 2010, עמ' 155).

החיפוש אחר משמעות גובר על החיפוש אחר עונג, שכן למען דבר המשמעותי לנו אנו מוכנים לשאת סבל וכאב

תופעה רוחנית נוספת היא המצפון והערכים הנובעים ממנו. בעוד שהפסיכואנליזה ייחסה את קיומו של המצפון ל"אני עליון" על פי דימוי האב המופנם המייצג את ערכי החברה והתרבות שבה חי האדם, פראנקל (1979, עמ' 30) סבור שהמצפון הוא תופעה טרנסצנדנטלית חיצונית לאדם, ולכן לא ניתן לרדד אותו לאובייקט חיצוני שהופנם לתוכו. בתוספת זו הוא עורך הבחנה בין המוסר המבוסס על ערכים אבסולוטיים בחברה והתרבות שבה חי האדם, לבין המצפון הפורץ מעבר למוסכמות אלו. בעוד

הקשיבה לי. זה הרגע שבו התעוררתי בבהלה".

בשיחה אחרי שהחלום סופר ובאסוציאציות שונות לחלום התבהרה משמעותו ואיכותו המרפאה והטרנספורמטיבית עבור אדהם. אדהם מספר שטס עם דודתו לאוסטרליה אולם בפליטת פה יצאה לו המילה אוסטרליה שהעלתה אסוציאציה למקום רחוק שבו שאף להגשים את זהותו המינית, אך בוטאה במעין גמגום לא ברור עם מרווח בין ה"אוסט" וה"רליה", מספר פעמים. כאשר המילה מחולקת, תרגומה בערבית: "אסיר לעצמי". לאוסטרליה לקח את דודתו סאמיה, האדם האהוב עליו ביותר ושהיותה עבורו השראה בקבלת השונה ובאומץ שהפגינה לעמוד נגד ערכים המקובלים במגזר. כלומר, אדהם טס למקום הרחוק ביותר, שבו יכול להיות הוא עצמו, אך שם הוא עדיין "אסיר לעצמו", שכן הבחירה בקיום זהותו המינית העלתה קונפליקט ערכי-נואוגי (רוחני) ובכך הפכה לכלא מפני זהותו הדתית-אמונית. למקום זה, שבו ביקש להתעמת עם קונפליקט ערכי, מול לקחת עימו את דודתו, המתוארת כמי שיכולה לעמוד מול ערכי החברה ולערער עליהם. כך אמר: "אם הייתה בחיים, היא היחידה במשפחה שהייתה מקבלת אותי וגם הייתה משכנעת את כולם שאני בסדר והם אלו שחולים". "הנסיעה הייתה במטרה לראות כנסייה נוצרית, וכשהגענו לשם הדודה התעוורה וצעקה 'נמאס לי, אני לא רואה כלום. רוצה לראות הכול'". הדת הנוצרית העלתה אסוציאציות של דת סלחנית ומקבלת, כזו המאפשרת לשמר את זהותו המינית לצד אמונתו הדתית. בניגוד לכך, אדהם תיאר את הדת הדרוזית באומרו "אצלנו בדת אתה או דתי או כופר ויש מעשים שאם אתה עושה אותם לעולם לא תוכל לשוב לדת". על כן עם גילוי נטייתו וההבנה שלא יוכל לשנותה אמר "משלב זה החלטתי להיות כופר", משל הגלה את עצמו מהאמונה ולא את האמונה מתוכו. ניתן לשער שמאחר שערכים אלו לא יכלו להתקיים זה לצד זה באמונה הדתית שבה אחז עד לאותה עת, הדודה התעוורה מול הכנסייה, ובעצם הדחיקה את הרלגיו (הרגש הדתי). חשוב לציין ששם גם עולה הזעקה "לראות הכול". כלומר, המשאלה לראות מבעד לסתירות הערכיות ולקיים את אורחות חייו ההומוסקסואליים לצד אמונתו הדתית.

רק בהמשך נזכר אדהם בבהלה שדודתו איבדה את ראייתה גם במציאות, עקב סיבוכי הסוכרת, ובשל כך גם איבדה את אמונתה באלוהים. בדומה לאהבתה לדברי מתיקה שהובילה לפגיעה בראייתה וכך לאובדן אמונתה, כך גם אהבתו ההומוסקסואלית הובילה לפגיעה בזהותו הדתית ולאובדן אמונתו. בהמשך החלום שניהם נמצאים בדרכם למצוא מרפא לעיוורונה של הדודה. פתרון זה מגולם במפגש עם נפתלי. באסוציאציה אליה, אדהם סיפר על בחור העונה לאותו שם ומתואר כדתי שהפך כופר. דמותה של נפתלי, אשר מקיימת שני

דווקא כאשר הוא נוטה להתעלם מעצמו, ושוכח את עצמו כאילו מוסר את עצמו. שכחת עצמו מביאה לאדם רגישות, ונתינת עצמו מביאה ליצירתיות. זוהי כאמור היכולת הטרנסצנדנטית של האדם להתעלות מעל עצמו למען משהו שאינו הוא עצמו, ולמצוא בו משמעות.

פראנקל (1979, עמ' 65) מאיר את החשיבות של שמירת היסוד המוצק של הנתונים האמפיריים הקליניים, דרך העלאת השערות ניסיוניות פשוטות והערכתן באמות המידה של המתודולוגיה הפסיכיאטרית, לדוגמה דרך אסוציאציות חופשיות באנליזת אקזיסטנציאליות של חלומות. בדומה למתודת פירוש החלום בפסיכואנליזה במטרה להעלות את הלא מודע היצרי למודעות, גם באנליזה האקזיסטנציאלית נעשה שימוש באותה המתודה אך באופן המכוון להגברת המודעות ללא מודע הרוחני. תיאור המקרה שיובא להלן מתאר את פירוש חלומי של אדהם (שם בדוי), צעיר הומוסקסואל מהמגזר הדרוזי. דרכו נדגים את היחס החבו אל הטרנסצנדנטיות הטמונה באדם.

פירוש חלום בזיקה לטרנסצנדנטי בלא מודע הרוחני: תיאור מקרה

אדהם (שם בדוי) הוא גבר צעיר מהמגזר הדרוזי והומוסקסואל. עד גילוי נטייתו המינית היה אדם מאמין ושמר על אורח חיים דתי. כאשר גילה את נטיותיו, ולאחר מספר שנות התמודדות, הבין שאין ביכולתו לשנותן, חשף את סודו בפני משפחתו, החל להתרחק מהם ומהדת, ויותר על אמונתו באלוהים. החלום שהביא באחת הפגישות מתאר את הקונפליקט הערכי שעיו התמודד (כל השמות בדויים):

"בחלום טסתי עם דודתי סאמיה שנפטרה לאוסטרליה. רציתי להגיד אוסטרליה אבל יוצא לי אוסט...רליה, אני לא יודע למה. אוסט...רליה. הנסיעה הייתה במטרה לראות כנסייה נוצרית, וכשהגענו לשם הדודה התעוורה וצעקה 'נמאס לי, אני לא רואה כלום. רוצה לשוב לראות הכול'. לאחר מכן הלכנו ברחוב במטרה לחפש תרופה למצב שלה. אמרתי לה כל הזמן להיצמד לימין שלי [מסמן עם היד], שלא תידרס. לבסוף הגענו לחנות ספרים ותכשיטים שבה הייתה מוכרת ושמה נפתלי. היא הייתה חצי גבר חצי אישה. משהו לא ברור אך נראית טוב, מושכת. היא ראתה את דודה שלי, הסתכלה עליה, ושתייהן התחילו לבכות ביחד. היא כתבה לה מכתב באנגלית וביקשה ממני להקריא לה אותו בטבע. מכיוון שלא ידעתי לקרוא באנגלית, הגיעה חברה של אחותי שאדה, וויסאל. היא עזרה לי לתרגם אותו לדודה שלי כשהיינו בטבע. כן, זה היה באוסטרליה. בגלל הטבע אני יודע שזה שם. סאמיה הקשיבה והפכה להיות מאושרת ונעלמה פתאום. בשלב הזה שאדה אחותי החלה להתרחק לכיוון הנחל, וקראתי לה מרחוק אך היא לא

לעמדה אינטואיטיבית שהובילה לפתרון. אדהם אמר "אני פתאום מרגיש עמוק בפנים שזה בסדר להיות כפי שאני ושיש לכך מקום אצל אלוהים. אם אלוהים לא היה מקבל הומוסקסואלים הם לא היו קיימים". מהו אותו רגש עמוק שאדהם מבטא? פראנקל (1979, עמ' 37) משתמש בהשגה של מקס שלר (Scheler, 1973) בין רגש אמוציונלי הקשור בתוצרי הפעילות היצרית, לבין רגש מכוון למושא, הקשור בתוצרי הפעילות הרוחנית. בכל הנוגע ל"רגש מכוון", הרגש יכול להיות רגיש בהרבה מיכולתו של השכל להיות הגיוני. בהתאם להבחנה זו, הרגש שאדהם הביע משייך לקטגוריה השנייה, של רגש שהוא אינטואיטיבי ומעמיק לממד הרוחני של האדם. נדמה שהחלום אכן הוביל למימוש משאלתו שבוטאה על ידי דודתו "לראות הכול", ונפתחה בפניו אפשרות רחבה יותר שבה הצליח לקיים, לצד אורח החיים החדש שבחר בו, גם את אמונתו אשר העניקה משמעות לחייו.

לסיכום, במאמר זה נעשה ניסיון להאיר תופעות שונות בקיום האנושי של האדם אשר עברו "הסתמה" (איד) על ידי הגישה הפסיכואנליטית, ולהציע המשגה משלימה שתאפשר להבחין בין אלו שמקורם ביצרי לבין אלו שמקורם ברוחני באופן שמרחיב את ההבנה של הקיום האנושי על כל ממדיו: הגופני, הנפשי והרוחני. ההכרה בקיומו של ממד רוחני באדם מגלמת את הרעיון כי האדם אינו נתון אך ורק לדחפים של יצרי, אלא גם מחליט מה ברצונו להיות (פראנקל, 1979, עמ' 21). עמדה זו מכוונת להרחקה מהסימפטום ומדגישה את החשיבות בהארת מרחבי החירות והבחירה העומדים בפני האדם על ידי יכולתו להתעלות מעל ומעבר לעצמו, אל עבר משהו שאינו הוא עצמו, באופן שמאפשר לו מימוש ערכים שיקנו לחייו ולסבלו משמעות.

דברים סותרים יחדיו: דתיות וכפירה, גבריות ונשיות, וגם נמצאת בחנות ספרים ותכשיטים, מסמלת באסוציאציה שלו קודש וחול, "מוכרת" אפשרות להחזיק סתירות מדומות יחדיו ובכך מציעה את המרפא לעיוורון, ובעצם לפעולת הדחקה האמונה. במפגש ביניהן, שתייהן פורצות בבכי והמרפא לעיוורונה מוצע באמצעות מכתב הכתוב בשפה זרה, שאותו על אדהם לקרוא לה בטבע, משל רצה לשוב למקורות ולפשוט מעצמו את העולם של סמלי התרבות. לשם הקראת המכתב מצטרפת וויסאל, מכרה של אחותו שאדה שמשמעות שמה "חיבור". מכיוון שהיא היחידה שידעת לקרוא בשפה זו, עליה מוטל החיבור דרך דיאלוג בין ערכים. לאחר הקראת המכתב הדודה הופכת מאושרת ונמוגה מהחלום. החיבור המושג ברגע האושר של הדודה (המורגש גם על ידי אדהם) והיעלמותה מסמל את איחוי הקונפליקט הערכי. בהקשר זה פראנקל מציין שהמדהים בחלומות דתיים, גם של אלו שאינם דתיים במצוה, הוא החוויה האקסטטית של אושר (פראנקל, 1979, עמ' 65). בשלב זה שאדה, אחותו של אדהם, שתאריך יום הולדתה הוא גם תאריך המפגש עם בן זוגו ובכך מייצגת את הקשר ביניהם, מתרחקת ולא נענית לקריאותיו של אדהם, ואדהם מתעורר בבהלה. נדמה כי שיבת האמונה עלולה לגבות את מחיר אובדן האהבה, ועל כן הבחירה באחד דורשת את דחיקתו והדחיקתו של האחר.

אדהם התקשה ליישב את הסתירה בין היותו אדם מאמין והומוסקסואל. משלא הצליח להדחיק את הומוסקסואליות שבו, בחר להדחיק את הרגש הדתי, ובעצם את חיבורו לעצמי הטרנסצנדנטי. התנגשות זו בין ערכים הובילה את אדהם לגזור על עצמו גלות מאמונתו והובילה להתמודדות עם תחושת אובדן דרך ומשמעות. חלום זה ביטא את המאבק לאיחוי הקונפליקט, ולאחריו, תוך פיתוח השיח בנושא, אדהם חווה מעין פורקן והתגלות, דרך מעברו מעמדה שכלתנית שיצרה קונפליקט

מקורות

1. פראנקל, ו' (1969 [1985]). השאיפה למשמעות. תרגום: שאול ברידא. ירושלים: הוצאת דביר.
2. פראנקל, ו' (1970). האדם מחפש משמעות: מבוא ללוגותרפיה. תרגום: חיים איזק. תל אביב: הוצאת דביר.
3. פראנקל, ו' (1978 [1982]). הזעקה הלא נשמעת למשמעות: הפסיכותרפיה וההומניזם. תרגום: חיים איזק. ירושלים: הוצאת דביר.
4. פראנקל, ו' (1979 [1985]). האל הלא מודע: פסיכותרפיה ודת. תרגום: שמעון לוי. תל אביב: הוצאת דביר.
5. פראנקל, ו' (2010). הרופא והנפש: יסודות הלוגותרפיה והאנליזה האקזיסטנציאליסטית. תרגום: דוד גוטמן. תל אביב: הוצאת דביר.
6. Czekierda, K., Banik, A., Park, C.L. & Luszczynska, A. (2017). Meaning in life and physical health: systematic review and meta-analysis. *Health Psychology Review*, 11(4), 387-418.
7. Lukas, E. (1988). *Meaningful Living*. Grove Press, New York, NY.
8. Russo-Netzer, P., Schulenberg, S.E. & Batthyany, A. (Eds.). (2016). *Clinical Perspectives on Meaning: Positive and Existential Psychotherapy*. New York: Springer.
9. Scheler, M. (1973). *Ressentiment*. New York: Noonday (trans. William H. Holdheim).
10. Shantall, T. (2003). *The Quest for Destiny: A Logotherapeutic Guide To Meaning-Centred Living, Therapy and Counselling*. University of South Africa.